

ДИДАКТИКА

Світлана Коляденко

Житомир, Україна

ПОЛЬСЬКИЙ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК
НАРОДНОЇ ОСВІТИ ВОЛИНІ*(ПЕРША ПОЛОВИНА XIX СТ.)*

Докорінні зміни, що відбуваються в суспільстві, розбудова української державності, масове пробудження національної самосвідомості народів, в тому числі в галузі освіти, вимагають глибокого осмислення завдань педагогічної науки в перспективі соціально-економічного розвитку нашої держави.

Розвиток науки, культури, освіти тісно поєднаний із станом суспільно-політичного життя країни. Тому проблема становлення та розвитку освіти потребує широкоаспектного розгляду. А саме — висвітлення цілого ряду питань, пов'язаних з історико-політичним контекстом епохи.

Освітні реформи початку XIX ст., надання особливих повноважень гімназіям створювали передумови для широкого розповсюдження і піднесення освіти. Цими можливостями вирішили скористатися представники ліберальних польських кіл задля виховання освічених молодих людей.

Польська громада висунула з своїх лав ряд видатних просвітницьких діячів, чий вплив, як вже вище зазначалося, був відчутний не лише в землях колишньої Речі Посполитої, а й в масштабах всієї Російської імперії.

Перш за все до них належав попечитель Віленського учбового округу Адам Чарториський, який плекав надію поєднати ідею національної незалежності Польщі з інтересами Росії. Він вніс значний вклад в справу розбудови освіти, зібрав навколо себе однодумців. 29 квітня 1803 року попечитель подав на затвердження міністрові освіти кандидатури трьох осіб, котрий Віденський університет обрав за візитаторів шкіл: новогрудського старосту Тадеуша Чацького; віленського прелата Ксаверія Богуща; члена Петербурзької Академії наук Василя Севергіна. Найпомітнішою фігурою серед них був Т. Чацький, який займав цю посаду до самої смерті у 1813 році.

Чацький був людиною енергійною і активно працював на ниві освіти у Віденській, Городницькій, Мінській, Волинській, Могилівській, частиш Подільської та Київської губерній.

Заручившись підтримкою на найвищому рівні, Т.Чацький розпочав свою діяльність. За його словами, треба було «заснувати якомога більше приходських шкіл, збільшити утримання повітових училищ, знайти здібних вчителів, обновити і привести в струнку систему викладання, забезпечити хлібом насущним духовних наставників, полегшити можливість вчитися бідним, знову відновити училище для виховання жінок і, насамперед, організувати в краї таке училище, в якому місцеві уродженці могли б здобути вищу освіту, так, щоб постійне удосконалення їх відбувалося на очах батьків і керівництва того краю, в якому вони народилися, вирости і на користь якого себе прирікають».¹

Саме останні міркування підвели Чацького до ідеї заснування центрального навчального закладу для всієї губернії. Після визначення місцеперебування майбутньої гімназії, 1 жовтня 1805 року відбулося її урочисте відкриття у м.Кременці.

Керівними в гімназії були посади директора та префекта. Директор здійснював загальне керівництво, а префект ніс відповідальність за організацію навчально-виховного процесу та матеріально-господарську базу. Складовою частиною адміністрації були виборні викладачі гімназії. Кандидатуру директора за попередньою згодою із міністром освіти затверджував візитатор. Обрання префекта доручалось директору. Однак іноді призначення відбувалось також за прямої рекомендації візитатора або попечителя. Складовою частиною адміністрації були виборні викладачі гімназії, до особистості яких висувався ряд вимог, а саме: вчитель повинен був володіти достатньо високим обсягом знань, мати науковий ступінь доктора або, в крайньому випадку, магістра, бути людиною високої моральності. Для забезпечення високого наукового рівня викладання та престижу закладу, з метою удосконалення методики викладання різних предметів Т.Чацький створив три методичних відділки: літературний, моральний, природничий. Старанний добір викладачів створив передумови успішної організації навчально-виховного процесу.

Одним із завдань в Кременецькому ліцеї було продукування інтелектуальної еліти, чому сприяла діяльність учнівських наукових товариств, які було започатковано у 1808/1809 н.р. створенням «Товариства удосконалення в авторстві і ораторстві». Є дані, що крім нього у 1814-1816 рр. в гімназії існували «Клуб письменників», «Молодіжне товариство доброчинності Волинської гімназії». Метою молодіжних наукових товариств Кременецького ліцею було прищеплення інтересу до наукових по-

¹ Чацький Т. Пояснення для слідчої комісії Міністерства освіти. //Віденська газета. — 1805. — № 2. — С.21 і наступні (пер. — автора).

шуків і реалізації творчих здібностей молоді у різноманітних галузях науки і культури. Характерними для цих товариств була наявність демократичних засад (виборність голови товариства, обговорення тематики наукових рефератів і публічні виступи з ними, друкування кращих робіт в наукових часописах), в поєднанні з певним консерватизмом (організаторами і керівниками були викладачі, членство в товаристві мало елітарний характер, у тематиці досліджень уникались політичні і релігійні проблеми, на засіданнях не допускалася полеміка й існували викладачі-цензори з теми дослідження).

Велика увага в ліцеї зверталася на організацію побуту вихованців: перш за все, їх помешкання. Діти заможних батьків проживали при монастирях або на квартирах вчителів з оплатою за домовленістю. Для всіх інших були організовані так звані *конвікти*, де учні знаходилися на повному утриманні гімназії. Противник бурси Т. Чацький розташував вихованців в приватних будинках (з доброю репутацією) по 8-10 чоловіків. Конвікти розподілялися на «фундушові» і «вільні». Така система забезпечувала додатковий догляд за учнями. Крім того, учень знаходився під наглядом дозорця, в обов'язки якого входив контроль за поведінкою і навчанням вихованців. Під час навчального процесу цю функцію виконував цензор.

Отже, у ліцеї діяла розгалужена система контролю за поведінкою вихованця, і за кожну провину останній несе відповідальність. Після відкриття гімназії був створений учнівський суд, який розглядав суперечки між учнями старших класів, а іноді між учнями та викладачами. Ідея учнівських судів, що була запозичена від шкіл КЕН, в багатьох закладах імперії не знайшла своєї реалізації, але засновники Волинської гімназії вважали, що такий інститут має нести на собі функцію виховання почуття справедливості та формування правової самосвідомості.

Така організація діяльності Кременецького ліцею створила умови для появи яскравих талановитих імен, що своєю діяльністю сприяли розвитку суспільно-наукової думки XIX-XX ст. До них відносяться філософи та історики Ян Сенкевич, Карл Сенкевич, Тіт Щелевський; белетристи — Ян Совінський, Густав Олізар; поети «української школи» — Мауріцій Гославський та Тимко Падура; громадський діяч, професор медицини Кароль Качковський та ін.

Організація процесу навчання Кременецького ліцею мала специфічний характер, що був зумовлений освітніми завданнями цього закладу. Адміністрація та викладачі мали на меті наділити своїх учнів науковими знаннями, відповідними рівню розвитку тогочасної європейської науки, виховати молоде покоління у любові до краю та повазі до праці. Виходячи з цих завдань було визначено зміст та організацію навчання. Прагнення поєднати в одному навчальному закладі три ступені освіти (початкову, середню та вищу) визначало зміст навчання і зумовлювало

відповідний розподіл на класи. Гімназія мала 4 нижчих і 3 вищих класи. У нижчих класах навчалися один рік, у вищих — два; повний курс навчання тривав 10 років. Незважаючи на деяку невизначеність статусу цього навчального закладу, система організації навчання і виховання Волинського ліцею була досить цілісна і мала в своєму здобутку прогресивні ідеї європейського рівня. Серед них такі як:

- виключне і поглиблене вивчення мов на початковому етапі навчання (4 роки);
- парне викладання предметів за принципом спорідненості (польська і латинська мови) та асоціативності (італійська мова і музика);
- введення до курсу навчання окремими предметами історії, географії, права і політичної економії;
- наявність ряду надобов'язкових предметів (прообразів сучасних факультативних занять), що розвивали здібності учнів (мінералогія, бібліографія, архітектура, військове будівництво та ін.);
- додаткові заняття з верхової їзди, малювання, фехтування, плавання та ін. у вільний від занять час;
- різноманітна краєзнавча діяльність вихованців ліцею під керівництвом викладачів;
- світський характер навчання.

Визначальний вплив на організацію навчально-виховного процесу у Кременецькому ліцеї мала матеріальна база. Завдяки постійній і цілеспрямованій діяльності адміністрації закладу були створені:

1. Власна бібліотека, фонд якої становив 24.379 назв у 34.378 томах.
2. Ботанічний сад, колекція якого нараховувала 5.629 рослин в 9.682 екземплярах та 5.067 сортів насіння.
3. Обладнані кабінети (фізичний, мінералогічний, зоологічний), хімічна лабораторія та астрономічна обсерваторія.
4. Картинна галерея (450 малюнків та гравюр).
5. Нумізматична колекція (17.929 екземплярів).
6. Друкарня, кам'яна механічна кузня, манеж для їзди верхи, аптекарський город та ін.

Використовуючи компоненти матеріальної бази викладачі спрямували свою діяльність на формування у вихованців умінь та навичок практичного застосування знань. Саме завдяки такому комплексу засобів навчання стала можливою організація навчально-виховного процесу у Кременецькому ліцеї на високому науково-методичному рівні.

Ліцей діяв до 1833 року, після чого припинив своє існування, надавши матеріальну та навчальну базу для нового закладу - Університету св. Володимира (тепер Національний університет ім. Т.Г.Шевченка).

Сьогодні, в період розбудови незалежної демократичної України, особливо актуальною є думка про загальнодержавне єднання всіх народ-

ностей задля процвітання єдиної держави, яка, в свою чергу, створила її економічні, політичні, соціальні передумови для всебічного розвитку особистості незалежно від їх соціального статусу, використовуючи національні надбання кожної народності в різних галузях людської діяльності.

Крім того, розбудова української державності й розвиток України як демократичної держави не обмежується тільки вирішенням зовнішньо-політичних та економічних проблем. Необхідно вивести українську освіту на світовий рівень шляхом її докорінного організаційно-структурного та якісного концептуального реформування. Одним з напрямків розвитку сучасної освіти на Україні є становлення нового типу школи як інноваційного навчального закладу: спеціалізовані школи, гімназії, ліцеї, різні типи навчально-виховних комплексів, профільні класи, які б слугували формуванню національної еліти, використовуючи багатий досвід закладів такого типу, як Кременецький Волинський ліцей.